

OPBOUW

weekblad tot opbouw van het gereformeerde leven
uitgave van de gereformeerde persvereniging „opbouw”

red. en sekr. riouwstr. 59, wormerveer
adm. kon. wilhelminalaan 38, leersum

E. R. Postma / Eindhoven

NAVOLGERS GODS (Ef. 5 : 1, 2)

Paulus aan het toneel

Je zou van Paulus geen kaartjes voor het toenmalige theater verwacht hebben. Laat staan een uitnodiging om te komen meespelen op het toneel. Kerk en kunst zijn eeuwenlang beschouwd als een „ongelijk span”, tot schade voor beiden.

„Weest dan navolgers Gods” - achter de coulissen van die keurige vertaling zou je nauwelijks toneelspelers verwachten. Toch zijn ze er. Paulus heeft het namelijk over mensen die *mimètes* moeten zijn. Het woord is nog herkenbaar in vernederlandsde woorden als mime, mimiek en pantomime. Bij dat laatste gaat het om een gebarenspeel, waarbij woordeloos maar soms omkranst door muziek en dans iets, iemand, een situatie wordt uitgebeeld. Zó dat ieder het uitgebeelde direct herkent en begrijpt.

Het woord heeft alles te maken met nabootsen, door houding en gebaar. Paulus kende het van twee kanten. Eens zat hij in Jeruzalem aan de voeten van Gamaliël. Discipelen van farizeeërs plachten als het even kon hun intrek te nemen bij hun leermeester. Als beste leerling gold hij, die zijn meester in woord, gebaar, intonatie, loop en houding zo nauwkeurig mogelijk nabootste, imiteerde. Voor het behoud van een mondelinge traditie uiteraard een voortreffelijk hulpmiddel.

Volksvermaak

Maar Paulus was, behalve Israëliet, ook nog Romein. En niet alleen vanuit Tarsen moet hij de grieks-romeinse cultuur van dichtbij hebben gekend. In dié cultuur was nabootsing een stukje klein-kunst. Zoiets als bij ons het cabaret, met kunstenaars als Toon Hermans, Fons Jansen, Wim Kan, Annie H. G. Schmit en wijlen Wim Sonneveld.

In de tijd van de romeinse spelers draaide het mime-spel uit op een uitbeelding van het alledaagse leven. Soms caricaturaal of zelfs satirisch, doorgaans niet al te subtiel, vaak improviserend. Het was je reinste volksvermaak, vooral omdat de mime dikwijls indecent van karakter was - meer dan een tikkeltje aan de onbehoorlijke kant.

Toch is Paulus bepaald niet vies van het woord. Hij gebruikt het nogal eens: de gemeenteleden moeten navolgers van Paulus zijn (1 Cor 4 : 16; 11 : 1); navolgers van hem en de Heer (1 Thess. 1 : 6) en navolgers van God (Ef. 5 : 1).

Het woord krijgt bij hem een „overdoop”. Zeker, maar tegelijk brengt hij de term over van het toneel naar de alledaagse werkelijkheid. Ogenscheinlijk wat cru gezegd: mensen moet God uitbeelden. Maar lag dat al niet opgesloten in de schepping van de mens als beeld van God (Gen. 1 : 26 v.; vgl. 1 Petr. 4 : 11)?

Christenen in de caricatuur

In het theater kwam ook de alledaagse werkelijkheid voor het voetlicht. Maar dat was de werkelijkheid van een ontaarde, verduisterde, van God vervreemde wereld (Ef. 4 : 18). Niets en niemand was heilig - ook de goden niet. Misschien is zo'n wereld wel „aardig” om daar improviserend over te parodiëren en alles en iedereen aan de kaak te stellen en voor gek te zetten. Maar het was toch niet meer dan een vorm van soms vilein vermaak. Voor mijn gevoel net als bij sommige cabaretiers en in een deel van de moderne literatuur. Misschien zijn wij wel te weinig *echte* „navolgers Gods” geweest wanneer Seth Gaikema de tien geboden vervormt en Maarten 't Hart in bijv. „Het vrome volk” dat vrome volk zo subtiel

karacteriseert en lachwekkend maakt. Misschien hebben wij, hebben onze denkwijzen, onze spreektaal, onze traditie, onze gedragingen hem en anderen veel stof geleverd. En reden tot twijfel aan de authenticiteit van het christelijk geloof. Waarom anders is zijn werk voor ons soort mensen zo herkenbaar en aansprekend? Natuurlijk, een caricatuur kan goedkoop zijn. Maar ligt de caricatuur van het christendom alleen in zijn uitbeelding of hebben wij zelf als caricaturen model gestaan?

Echte klein-kunst

Daarom eens te meer: weest dan navolgers Gods. Dat gaat inderdaad om een karakter-uitbeelding en heeft te maken met „als *geliefde* kinderen wandelen in de *liefde* zoals ook Christus u heeft *liefgehad*”. Als geliefde kinderen: een kind lijkt toch op zijn (haar) Vader? Daarbij: wandelen in de liefde - onze alledaagse handel en wandel doordrongen van dié liefde die in 1 Cor. 13 in het grieks in de vorm van werk-woorden, doe-woorden beschreven wordt. Zijn we ten opzichte van God, van elkaar, van onszelf „echt” of zijn we een parodie van God, gemeente, geloof?

Het „vrome volk” wordt zichtbaar en herkenbaar in de alledaagse handel en wandel. De echte liefde doet de naaste geen kwaad (1 Cor. 13). Ook de allernaaste niet. Het is soms gemakkelijk om naar buiten een prettig, begrijpend, beminnelijk mens te zijn. Maar diezelfde mens kan naar binnen toe, tegenover zijn allernaaste ongenietbaar zijn, nukkig, egoïstisch, bokkig, ongeduldig, veel - om niet zeggen álleseisend, egocentrisch. Reken maar dat anderen, zeg een Jan Wolkers, dat dóór hebben en signaleren. En twijfelen aan onze echtheid, gaafheid...

Te veel gevraagd?

Ja ja, zeggen we dan - maar ze maken het er ook naar. Thuis en in de kerk. Ze halen je 't bloed onder de nagels vandaan. Daar heeft Paulus dan ook wel een antwoord op: „... zoals Christus ú heeft *liefgehad*...” Wat ondervond Hij van de mensen, van zijn eigen volk, van zijn allernaasten? En wat was zijn reactie, zijn antwoord daar op? Schold Hij terug? Vergold Hij kwaad met kwaad? Ging Hij naar zijn gemoed te werk en schreef Hij hen af? Hoever ging Hij in zijn liefde? Zei Hij: alles heeft zijn grenzen of was zijn liefde grenzeloos?

En wat betekende zó zijn leven voor God en voor de mensen? Het was „Gode tot een welriekende reuk” - een plastisch beeld van het vroegere wierookoffer bij het heilige der heiligen.

Sommige mensen worden bewierookt vanwege hun verdiensten voor de samenleving - misschien krijgen ze een lintje. Zouden ze dat *thuis* óók krijgen? Of houdt de liefde op wanneer zij kleinschalig moet worden?

Klein-kunst voor groot publiek

God wil ons zien als zijn daad-werkelijke navolgers. En Jezus Christus is daarin onze voorganger en ons voorbeeld. Navolgers niet als hypocriete toneelspelers in de zin van *schijn*-heiligen. Maar wel als zijn „nabootsers”, mensen die Hem uitbeelden in het reusachtige amfitheater van deze wereld met álle anderen als toeschouwers. Zijn wij herkenbaar als geliefde kinderen van onze Vader? Ook voor Maarten 't Hart en Seth Gaikema? Laten wij zien en merken wie en hóe God is? Zijn wij *echt* „het vrome volk”?

Als het goed is zijn wij het levende bewijs dat de caricaturisten het niet goed gezien hebben. De wereld is ons toneel, het aantal toeschouwers is onnoemelijk. Laten wij voor die uitverkochte zaal dan met de volle inzet de ons toevertrouwde rol spelen: *God* werkelijkheid, wat *God* voor ogen staat, uit te beelden in deze van God vervreemde wereld. Zodat van ons gezegd kan worden wat van onze Heer geschreven staat: Hij heeft ons God doen kennen (Joh. 1 : 18; 14 : 9).

Over de waarheid (11)

Filosofische aantekeningen bij een studierapport

39. Vervolg van 38: aantekening bij c)

In ons vorige artikel citeerden we uit het rapport de positieve uiteenzetting van wat het nieuwere waarheidsbegrip nu eigenlijk is. We begonnen regel voor regel te overwegen. Zo bespraken we de opvatting van het rapport dat het nieuwe waarheidsbegrip uitgaat van een „betrokkenheid van de mens bij iets anders”, in welke betrokkenheid „de overtuigingskracht van iets anders” mede in het geding is.

Blijkens al het voorafgaande is de bedoeling van deze zienswijze wellicht mede, om nogmaals afscheid te nemen van een *objectivistische* werkelijkheidsbeschouwing, waarin iets, buiten de mens om, op zich zelf staande „objectieve waarheid” zou zijn. Voorzover dat mede de bedoeling zou zijn, verklaarden we al eerder met die afwijzing in te stemmen, echter zonder het alternatief van een *versubjectieerde* werkelijkheid te aanvaarden. Daarvan wijst het rapport nl. alleen de extreem-idealistische variant af, terwijl het zelf daarvan m.i. een andere, minder extremistische, variant aanhangt.

We besloten ons vorige artikel met de opmerking dat de nu gepresenteerde waarheidsopvatting zichzelf moet opheffen, als volgens haar de waarheid impliceert dat het „andere” waarover de mens waarheid weet (c.q. spreekt, schrijft, ervaart, overdenkt) *overtuigingskracht* zou moeten hebben in de betrokkenheid van de mens daarbij.

Nu volgt echter op de besproken uitspraak een voor mij volstrekt onbegrijpelijke aanvulling. Over die „overtuigingskracht van iets anders” wordt nu gezegd dat zij „pas in de mens tot stand komt” (regel

kerkelijk leven

d). Alvorens daarover een paar kritische opmerken te maken, letten we eerst nog op de illustratie die deze kernzin van het rapport er zelf bij geeft.

40. Illustratie bij de kern-gedachte van het rapport

Het gaat, zo lezen we, in het nieuwe waarheidsbegrip o.a. „om de *overtuigingskracht van iets anders* (een verkeersteken, een zedelijke overtuiging, een visie, een leerstuk) *die pas in de mens tot stand komt...*” (blz. 14, cursief van mij, A. T.).

Van de voorbeelden die we tussen twee haakjes er bij ontvangen, werd in het voorafgaande alleen dat verkeersteken als een illustratie bij het betoog uitgewerkt, zelfs met een foto er bij. Gezegd werd, dat het verkeersteken menselijk-subjectief is. De mens bedacht het en duidt met het symbool van een pijl de richting aan waarin men verplicht is te rijden. Die verplichting, verkeersregel, maatregel, wordt objectief genoemd en die objectieve regel wordt zichtbaar in het verkeers-teken.

Hoewel het rapport dit voorbeeld „eenvoudig” noemt, ontgaat het mij hoe uit dit voorbeeld nu duidelijk moet worden dat de overtuigingskracht van dat andere (in dit geval: de verkeersregel) *in mij tot stand komt*.

Dat andere (die verkeersregel) is een voorschrift dat wij niet of wel begrijpelijk vinden, wat betreft zijn noodzaak of billijkheid. Op een smal grachtje zal men direct toegeven dat zulk een maatregel begrijpelijk is en in die zin „overtuigingskracht” heeft. Op een brede weg zou datzelfde teken niet voor iedereen zomaar begrijpelijk zijn, zeker niet voor een vreemdeling ter plaatse. Misschien is die maatregel daar ook wel wat overdreven, zodat het voor de bewoners in de buurt van die brede weg weinig „overtuigend” is, dat dat nu zo nodig moet. Maar desondanks: iedere automobilist weet wat hem of haar te doen

pastorale notities

AALMOES

In Djakarta moest ik wel eens wat regeringskantoren aflopen voor één of andere vergunning. Dan kreeg je grote groepen bedelaars achter je aan, die al maar riepen: „Sedekah, sedekah!” Dat betekent: een aalmoes. Ik zocht naar de herkomst van dat woord. Het is in het Indonesisch terechtgekomen vanuit het Arabisch en het is eigenlijk precies hetzelfde woord, dat het Hebreeuws heeft voor „gerechtigheid”. Je denkt dan aan Matth. 6 : 1, „Ziet toe, dat gij uw gerechtigheid niet doet voor de mensen, om door hen opgemerkt te worden”. De oude vertaling had: „Hebt acht, dat gij uwe aalmoes niet doet voor de mensen”. De woorden „gerechtigheid” en „aalmoes” wisselen elkaar dus af, en dat hangt af van de vraag, van welke handschriften een vertaling uitgaat. Maar ook daarin is

duidelijk, dat „gerechtigheid” en „aalmoes” dicht bij elkaar liggen. Zo kom je tot de slotsom, dat het doen van gerechtigheid ontwaarden kan tot het geven van een aalmoes. Bijstand die aan iemand verleend wordt, kan soms rieken naar liefdadigheid. Als er iemand in nood verkeert, schieten in den regel wel mensen toe. Bij die hulpverleners kun je beroepskrachten aantreffen, maar ook diakenen, burens en vrienden en de broeders en zusters van de kerk. Wat wordt er prachtig geholpen! Laat degene die geholpen is, maar erg dankbaar zijn en voortaan beter oppassen. Zo zitten de hulpverleners wel eens als rechtertjes op hun stoel. Ze weten het zo goed. Zij deden altijd alles zo goed. Ze zijn zo goed en ze hebben bovendien zulk een groot tegoed dat ze milddadig wezen zulke mensen „nog” zijn! Toch kunnen. De man die in moeilijkheden verkeerde, mag blij wezen dat er den de hulpverleners beter van hun stoel afkomen en naast „het geval” op de grond gaan zitten en er van uitgaan dat het hun plicht was om te helpen. De noodlijdende heeft recht op onze bijstand. We geven hem zijn recht en niet onze aalmoes.

A. H. Algra, Slidrecht

staat: de *waarheid* van dat verkeersbord in relatie met de automobilist hangt niet af van de „overtuigingskracht” van die verkeersmaatregel of van het verkeersteken zelf, laat staan dat die overtuigingskracht „pas in de automobilist tot stand komt”. Hij weet gewoon dat hij verplicht is te rijden in de richting die de pijl aangeeft, ongeacht of hij het er al of niet mee eens is. Dat is de algemeen, ook voor hem geldende waarheid, en die *waarheid* komt als objectieve *inhoud* van subjectieve waarheids-*kennis* inderdaad in de mens tot stand, nl. wanneer hij bezig is de verkeerstekens in hun vorm en betekenis te leren onderscheiden. Wie dat goed geleerd heeft, weet de waarheid, nl. dat de pijl op die foto de verplichte rijrichting aanduidt. Die *waarheid* bestaat en geldt, ongeacht of zij overtuigingskracht heeft of niet, en ongeacht of die eventuele overtuigingskracht al dan niet „in de mens tot stand komt” (wat dat dan ook moge betekenen). Dat is de waarheid zoals wij die in onze moderne omgangstaal „objectieve waarheid” noemen, zonder daarbij bewust of onbewust een wijsgerige waarheidstheorie te hanteren.

41. Aantekening bij d)

Nog aanvullend wat zojuist gezegd is, moeten we opmerken dat het niet alleen onduidelijk, maar ook duidelijk onjuist is wanneer het

„nieuwere waarheidsbegrip” de waarheid (omtrekt iets) afhankelijk ziet van, of althans in verband brengt met de „overtuigingskracht” die „iets anders” (nl. dat iets waarover het gaat in de waarheid) heeft of uitoefent.

Dat in de bedoelde relatie of betrokkenheid de (m.i. ten onrechte in geding gebrachte) *overtuigingskracht* van dat andere ook „pas in de mens tot stand komt”, is voor mij totaal onbegrijpelijk. Hoe kan nu de overtuigingskracht van bijv. een visie of theorie „tot stand komen” anders dan door haar eigen inhoud, haar eigen argumenten, haar eigen kloppen-op-de-feiten? Wanneer die argumenten voor mij niet sterk en overtuigend zijn, dan is daarmee nog niets gezegd over die overtuigingskracht zelf. M.a.w. de waarheid is dan nog niet ter sprake. Want het kan geheel aan mij liggen, wanneer ik niet ontvankelijk ben voor die visie of theorie. Er kan domheid in het spel zijn, of onwil, of gebrek aan „openheid”, een geheel andere visie, enz. Dezelfde of vergelijkbare factoren kunnen ook in het spel zijn in het omgekeerde geval, nl. wanneer iemand die theorie of visie bijvalt, er door overtuigd wordt. Maar hoe de waarheid zelf van die visie, theorie, overtuiging etc. in verband gebracht kan worden met een *in mij tot stand komende kracht-van-die-visie* etc., is mij compleet een raadsel. Dat wordt nog erger door de toevoeging: „en zichtbaar wordt”.

IN DIT NUMMER

297 Ds E. R. Postma, Navolgers Gods

298 Prof. Dr A. Troost, Over de waarheid (11)

299 H. Algra, Had ik dat maar geweten (1)

300 Drs H. de Jong, Mosterdzaadjes en olifanten (2 - slot)

301 Ingezonden

42. Aantekening bij e) Vraag aan de lezers

„En zichtbaar wordt”. Mijn onbegrip wil ik graag aan de lezers voorleggen in de vorm van een raadseltje. Wie het antwoord weet, wordt vriendelijk verzocht het mij te schrijven (adres: Niersstraat 61, 1078 VJ Amsterdam). Het raadsel luidt: „Hoe kan in mij (of in u) *zichtbaar worden* de overtuigingskracht van bijvoorbeeld” het nieuwere waarheidsbegrip”, welke overtuigingskracht in mij (of in u) tot stand gekomen is?”

Zelf geef ik alvast één mogelijke oplossing van dit raadsel, al zal die niet door iedereen geaccepteerd worden. Ik neem dan het „in de mens . . . zichtbaar worden” niet al te letterlijk, en interpreteer het aldus: vanuit de mens naar buiten toe zichtbaar gemaakt.

Als deze interpretatie geoorloofd zou zijn, dan blijft nog wel het voorafgaande raadsel inzake het tot stand komen „in de mens” van de overtuigingskracht-van-„iets anders”, maar dan zou ik toch een brief kunnen krijgen waarin dit staat:

„Mijnheer, de overtuigingskracht van het nieuwe waarheidsbegrip is geweldig. Eerst keek ik er wat vreemd tegen aan, maar door herhaalde lezing van vooral par. 5 en 6 van het rapport, ervoer ik zo sterk de overtuigingskracht van die visie, dat ik er helemaal door overwonnen ben. Niet dat die visie vanuit zichzelf, los en afgezien van mij, die overtuigingskracht in zichzelf bezat, nee, dat niet. Maar haar overtuigingskracht is *in mij* tot stand gekomen. Hoe? Dat mag Joost weten, maar het is gewoon zo. *In mij* is de overtuigingskracht van het nieuwe waarheidsbegrip niet maar werkzaam geweest, maar zelfs *geboren*, tot aanzijn gekomen. Want uit zichzelf had zij die overtuigingskracht niet zozeer. En verder is door die in mij tot stand gekomen

kracht nu óók (niet vervolgens maar in hetzelfde ondeelbare ogenblik) de overtuiging bewerkt dat het nieuwe waarheidsbegrip juist is, dat er inderdaad zó gedacht moet worden over wat waarheid nu eigenlijk is. Met vriendelijke groeten, etc.”

Zo kan inderdaad niet in, maar buiten iemand zichtbaar worden dat de overtuigingskracht van een visie op iemand heeft in-gewerkt, *in* iemand gewerkt heeft (wat nog iets anders is dan in hem „tot stand gekomen is”). Maar nogmaals, wat heeft dat *zichtbare effect* nu te maken met de waarheid of onwaarheid die zulk een theorie al dan niet bevat? Als dat effect nu eens geheel ontbreekt, zoals o.a. bij mij het geval is, als het nu eens niet „klikt”, is er dan geen maatstaf of criterium waaraan onze subjectieve afwijzing getoetst kan worden op haar al of niet juistheid? M.a.w. waar blijft in dergelijke betogen de *norm* der waarheid, of, zoals men ook wel zegt: de waarheid-als-norm? Welk betoog over het waarheidsbegrip is nu in overeenstemming met de objectieve stand en gang van zaken? Of bestaat er geen „objectieve” stand en gang van zaken in het waarheidsgebeuren? M.a.w. is er geen waarheidstheorie die aanspraak mag maken op algemeen-geldigheid? Waarom doet dan de Generale Synode van de Geref. Kerken zoveel moeite om de gelovigen te onderwijzen in háár „nieuwe” waarheidstheorie?

43. Aantekening bij f)

Citaat uit het rapport: „Met andere woorden: er is sprake van een relatie tussen subject en object, sterker nog: een wisselwerking waardoor beide zich eigenlijk pas goed aftekenen”.

Wanneer het gehele voorafgaande betoog van paragraaf 5 en 6 nu met deze „andere woorden” is herhaald

en zeer kort samengevat, dan vragen we ons toch wel af of de berg een muis gebaard heeft. We kunnen echter ook een vraagteken plaatsen bij de bewering dat wat nu gezegd wordt „met andere woorden” *hetzelfde* is als wat er aan vooraf ging.

44. Aantekening bij g)

„Er is sprake van een relatie tussen subject en object”. We schreven al dat dit relationele in het verschijnsel „waarheid” een nogal vanzelfsprekende zaak is. Met dit refrein, dat in het hele lied van hoofdstuk I van het rapport telkens weer opklinkt, is echter niets nieuws gezegd, en ook nog niets gezegd over het hoe of wat van die relatie, c.q. betrokkenheid. Relaties tussen subjecten en objecten zijn er ontelbaar veel, maar de kwestie in geding gaat over de aard, het hoe en wat, van de subject-objectrelatie *in het verschijnsel „waarheid”*, wil men: *in het waarheidsgebeuren*. Daarover hoorden we in het voorafgaande zowel vanzelfsprekende als onbegrijpelijke dingen vertellen.

45. Aantekening bij h) en i)

„Sterker nog: een wisselwerking”. De wat flauwe en niets zeggende waarheid-als-een-koe dat er een relatie is tussen subject en object in de waarheidsrelatie, kan inderdaad wel wat „sterker” worden door nu althans iets inhoudelijks van die relatie te zeggen. Het is dus een *wisselwerkingsrelatie*. Dat is tenminste wát. Maar het komt nu wel aan op de vraag wat die wisselwerking inhoudt. Want ook met de ponering van wisselwerking kan men heel verschillende en zeer verkeerde kanten uit.

Dat bespreken we dan de volgende week in ons laatste artikel.

(slot volgt)

kundige details diep worden ingegaan. Gepoogd wordt slechts in een aantal ruwe pennestroken iets van dit onderwerp vast te leggen.

Hernieuwde belangstelling

In vroeger jaren werd er heel wat geschreven en gesproken over het geweten. In de moralistische romanliteratuur, maar ook in wat meer wetenschappelijke publikaties nam de stem van het geweten een belangrijke plaats in. In de dertiger jaren verschenen nog verschillende grote publikaties over dit onderwerp. Daarna lijkt de belangstelling wat weg te ebben. De nadruk van de wetenschap op observeerbare gegevens duldt geen vaag begrip als het geweten, en de literatuur wordt harder, zakelijker, minder naar binnen toe gericht.

De laatste tijd zien we echter een hernieuwde belangstelling voor dit begrip. Politici beroepen zich op hun geweten bij het nemen van bepaalde beslissingen, meer jongeren dan voorheen weigeren dienst op grond van gewetensbezwaren. De psychiatrie wijst op de gevolgen van een strenge opvoeding; er zou dan een krampachtige gewetensvorming ontstaan. Gesteund door literatuur en massamedia wordt het onderwerp de publiciteit binnen gehaald, zonder dat men er zich eigenlijk een goed beeld van heeft gevormd.

Een omschrijving

Om enigszins de kaders aan te geven waarbinnen we denken over het begrip „geweten” lijkt een korte omschrijving noodzakelijk. Voor de uitleg van de oorsprong van het woord wordt het boek van F. J. Pop gehanteerd (4).

Het Nederlandse woord „geweten” komt van het gotische woord ‘giwizo’, dat getuige betekent. Het geweten is een stille getuige van datgene wat de mens doet of deed. Het Griekse woord is ‘syneidésis’. Dit is de afleiding van een werkwoord, dat de betekenis heeft van: samen met iemand iets weten. De Grieken vatten dit begrip ook vaak op in de zin van: zich van iets bewust zijn. Vooral in de jongere Griekse literatuur ligt de nadruk op een bewustzijn van het zedelijk-goede of slechte.

Een Grieks begrip?

Opvallend is dat het woord „geweten” in het Oude Testament onbekend is. Ook de vier evangelieën spreken niet over dit begrip, en sluiten wat dat betreft aan op de traditie van de oude Joodse geschriften. Het is vooral Paulus die het geweten noemt in zijn brieven. Daaruit concluderen sommige Bijbelverklaarders dat we hier te maken hebben met een Grieks begrip, een gevolg van het denken in de tegenstelling tussen ziel en lichaam. Deze vereenzelviging met de hellenistische denkwereld is echter on-

H. Algra / Den Helder

Had ik dat maar geweten (1)

„De leer van het geweten is nog verre van vastgesteld; het is wetenschappelijk moeilijk te bepalen wat wij onder het geweten dienen te verstaan”.

H. Bavinck (1)

Een vaag begrip?

Welke waarde kunnen we toekennen aan het geweten? De enigszins

prikkelende titel boven dit artikel duidt al aan dat we hier met een moeilijk onderwerp te maken hebben. Je belooft de redactie het één en ander op papier te zetten, maar voordat de definitieve tekst klaar is, is er heel wat tijd verstreken. En dan nog blijven er veel vraagtekens. Het lezen van meer literatuur maakt het onderwerp daarbij niet veel duidelijker.

De gereformeerde predikant ds. P. Prins promoveerde in 1937 aan de

Vrije Universiteit op dit onderwerp (2). Wie zijn 550 bladzijden tellende proefschrift doorbladert, komt onder de indruk van de vele studies die er over het geweten zijn gepubliceerd, studies die echter niet hebben kunnen leiden tot een duidelijke begripsbepaling. Zo was de kritiek op een twee jaar eerder verschenen standaardwerk van dr. W. J. Aalders (3) in de N.R.C. dat de schrijver er niet in was geslaagd uit te leggen wat het geweten nu precies is . . .

Glad ijs dus, dat onmogelijk in een paar bladzijden „Opbouw” begaanbaar gemaakt kan worden. Zijn we niet bezig de welbekende zwarte kat in het donker te zoeken, terwijl die kat er niet eens is? Toch wil ik een poging wagen iets over het geweten te schrijven. Terwille van de leesbaarheid zal noch op theologische, noch op etische of opvoed-

juist omdat de Grieken aan het begrip een heel andere inhoud geven dan in de Bijbel het geval is. Dit komt later in deze artikelen-serie weer aan de orde.

Het Oude Testament

Dat het geweten alleen als zodanig wordt genoemd in de later geschreven gedeelten van het Nieuwe Testament wil niet zeggen dat het begrip in wezen niet eerder in de Bijbel voorkomt. De oudtestamentische Joden kenden alleen geen speciaal woord voor het innerlijk besef waarmee wij het geweten bedoelen. Het woord 'hart', dat alleen al in het Oude Testament meer dan 200 keer genoemd wordt, duidt op veel meer dan een biologisch gegeven. Job zegt in hoofdstuk 27 (vers 6): „Mijn hart veroordeelt niet één van mijn daden”. Hier is het begrip 'hart' een beoordelende instantie, en komt het overeen met datgene wat wij meestal onder 'geweten' verstaan.

Een diskutabel punt is nog, wanneer het geweten zou zijn „ontstaan”. Volgens dr. P. Prins, die een zeer groot aantal Bijbelteksten

naloopt, kunnen we hierbij niet om Genesis 3:7 heen. „Het geweten ontstond door de zondeval”. Omdat de mens vóór de zondeval nog niet had gezondigd, had hij ook geen zondebesef. Dat besef is volgens dr. Prins essentieel voor de werking van het geweten. Terecht waarschuwt hij daarbij tegen de vaak genoemde versmalling tot een schaamtegevoel op seksueel gebied. „Schaamte is dus niet steeds het geweten” (blz. 29).

Hoewel er veel te zeggen valt voor de in de Gereformeerde traditie bekende opvatting dat het geweten zou zijn ontstaan bij de zondeval, plaats ik hier wel een opmerking. De vraag is namelijk hoe de mens voor de zondeval zelfstandig besluiten heeft kunnen nemen; ook hoe hij bewust tegen God koos (Genesis 3:6). Eén van de kenmerkende verschillen tussen mens en dier is dat de mens op basis van méér dan alleen zijn instincten handelt. Verschillende pedagogen wijzen erop dat het geweten een fundamenteel verschil laat zien tussen mens en dier. Ik weet dan ook niet goed raad met het idee dat de mens vóór de zondeval geen (funktioneel?) geweten zou hebben.

Mede-weten

In tegenstelling tot het Oude Testament komt het woord „geweten” in het Nieuwe Testament wél voor. In de nieuwe vertaling staan 19 teksten waarin het geweten genoemd wordt. Daarnaast zijn er een aantal teksten waarin het Latijnse 'conscientia' niet vertaald wordt met „geweten”, maar bv. met besef of bewustzijn (Hebreeën 9:14: „... ons bewustzijn reinigen van dode werken”). De Statenvertaling geeft wel consequent in al deze situaties het woord „conscientia” weer. In een onlangs verschenen boekje (5) geeft ds. Veeffkind aan dat in de Nieuwe Vertaling dit gebruik tamelijk inconsequent is. Veelal wordt in het dagelijkse leven aan het begrip „geweten” een hogere macht toegekend, terwijl de Bijbel niets anders bedoelt dan besef, bewustzijn, mede-weten. Zo zou 1 Petrus 3:21 vertaald moeten worden met: „een bede óm (in plaats 'van') een goed geweten tot God”. Het is dus de bede tot God om een goed bewustzijn. Het geweten is geen zelfstandige instantie, die bindende uitspraken kan doen. „Het gaat om de complete mens,

die weet en kennis heeft, of niet weet en geen kennis heeft” (pag. 65). „Aan en met ons geweten kunnen we volgens het Nieuwe Testament iets doen, iets veranderen. Dit is niet het geval met het geweten in de gangbare zin van het woord... We kunnen beter op alle plaatsen het woord 'suneidèsis' vertalen met mede-weten, bewustzijn. Hiermee zouden we terugkeren tot de consequente weergave van de statenvertalers. En hiermee zouden we hele wat uitlegkundige en geestelijke misverstanden voorkomen” (pag. 67).

Volgende week meer over het al dan niet autonoom kunnen zijn van het geweten.

Literatuur

- (1) H. Bavinck - Het Geweten (In: Kennis en Leven, 1922)
- (2) P. Prins - Het Geweten (Proefschrift, Delft, 1937)
- (3) W. J. Aalders - Het Geweten (Groningen, 1935)
- (4) F. J. Pop - Bijbelse woorden en hun geheim (Den Haag, 1964)
- (5) J. H. Veeffkind - Hoe leest u... (Amsterdam, 1980)

Mevr. Betty Schimmel-Heynis, lid van onze gemeente in Amsterdam-Centrum, vertaalde het laatste hoofdstuk van het boekje van C. S. Lewis 'Fern-seed and Elephants and other essays on Christianity' en gaf mij daarvan een copy. Ik heb er zo van genoten, dat ik het met haar toestemming in ons blad publiceer.

H. de Jong

(2 - slot)

Mosterdzaadjes en olifanten

Maar mijn vierde blaas - de meest luide en de langste - komt nog. Dit soort kritiek poogt altijd de wordingsgeschiedenis te reconstrueren van de teksten waar zij zich mee bezig houdt; welke verloren gegane documenten de auteur gebruikt heeft, wanneer en waar hij schreef, met welk doel, onder welke invloeden - de hele 'Sitz im Leben' van de tekst. Dit wordt gedaan met enorme geleerdheid en veel vernuft. En op het eerste gezicht klinkt het erg overtuigend. Ik denk dat ik er zelf ook door overtuigd zou zijn, als ik er geen amulet tegen bij me droeg. U moet mij excuseren als ik nu even over mezelf spreek. De waarde van wat ik ga zeggen berust op het feit dat het een getuigenis uit de eerste hand is. Wat me al bij voorbaat wapent tegen al deze reconstructies is het feit, dat ik de hele zaak vanaf de andere kant bekeken heb. Ik heb recensenten op dezelfde wijze de wordingsgeschiedenis van mijn eigen boeken zien reconstrueren.

Wanneer uzelf nog nooit gerecenseerd bent, zult u niet geloven hoe weinig van de gemiddelde recensie in beslag wordt genomen door kritiek in de strikte zin van het woord: door evaluatie, lof of afkeuring. Het grootste gedeelte wordt besteed aan denkbeeldige geschiedenissen over het wordingsproces van je boek. De termen die recensenten gebruiken om te prijzen of af te keuren, impliceren vaak zo'n geschiedenis: ze prijzen een passage als 'spontaan' en laken een andere als 'moeizaam'; dat betekent dat ze menen te weten, dat het schrijven van de ene met veel inspiratie, en het schrijven van de andere met veel transpiratie gepaard ging.

De waarde van dergelijke reconstructies leerde ik al vroeg in mijn loopbaan. Ik had een boek met opstellen gepubliceerd; en het opstel waar ik het meeste van mezelf in had gelegd, waarvan ik echt hield en waarin ik blij had gegeven van een gretig enthousiasme, was dat over William Morris. En in vrijwel de eerste recensie kreeg ik te horen dat dit duidelijk

het enige opstel was in het gehele boek, dat me niet interesseerde. Begrijp me niet verkeerd. Ik geloof nu dat mijn criticus gelijk had toen hij zei, dat dit het slechtste en het saaiste opstel was; iedereen was het tenminste met hem eens. Maar hij zat er totaal naast met zijn verzonden geschiedenis over de oorzaken daarvan.

Welnu, toen spitste ik mijn oren. Sindsdien heb ik met enige zorgvuldigheid dergelijke denkbeeldige geschiedenissen gevolgd, zowel van mijn eigen boeken als van de boeken van vrienden, van wie ik de werkelijke geschiedenis kende. Recensenten, of ze nu vriend of vijand zijn, gooien dergelijke geschiedenissen met veel zelfvertrouwen op papier, vertellen u welke actuele gebeurtenissen de aandacht van de schrijver hier- of daarop hebben gevestigd; welke andere auteurs hem beïnvloed hebben, wat zijn bedoeling ongeveer was, tot wat voor publiek hij zich richtte, waarom en wanneer hij alles deed.

Nu moet ik eerst beschrijven wat mijn indruk is; daarna, en los daarvan, wat ik zeker weet. Mijn indruk is, dat over het geheel van mijn eigen ervaring géén van deze gissingen op enig punt juist is geweest; dat de methode voor de volle 100 % faalt. Je zou verwachten dat ze door puur toeval even vaak zouden raken als ze missen. Maar mijn indruk is dat ze dat niet doen. Ik kan me niet herinneren dat ze ooit in de roos geschoten hebben. Maar omdat ik het niet nauwkeurig heb bijgehouden, kan mijn indruk onjuist zijn. Ik denk, dat ik wel met zekerheid kan zeggen: gewoonlijk zitten ze ernaast.

En toch zouden ze vaak zeer overtuigend klinken, als je de waarheid niet kende. Veel recensenten zeiden dat de Ring in Tolkiens 'In de ban van de Ring' was ingegeven door de atoombom. Wat zou aannemelijker kunnen zijn? Hier hebben we een boek dat werd gepubliceerd toen ieders gedachten in beslag genomen werden door die sinistere uitvinding. In het boek staat een wapen centraal, waarvan het weggooien dwaasheid lijkt, maar toch is het gebruik ervan fataal. Toch maakt de chronologie van de samenstelling van het boek de theorie onmogelijk.

Dit moet ons toch te denken geven. De reconstructie van de geschiedenis van een geschrift, als het een oud geschrift is, lijkt erg overtuigend. Maar uiteindelijk vaart men op gegist bestek; de resultaten kunnen niet aan de hand van de feiten gecontroleerd worden. Wat zou je meer willen vragen, wanneer je wilt nagaan hoe betrouwbaar de methode is, dan een voorbeeld te zien waarbij dezelfde methode is gebruikt en we wel feiten hebben om haar te controleren? Welnu, dat is wat ik gedaan heb. En we ontdekken dat wanneer deze controle beschikbaar is, de resultaten altijd of bijna altijd fout zijn. We mogen concluderen dat de 'Stellige resultaten van de moderne wetenschap', als het gaat over de manier waarop een oud boek geschreven werd, alleen maar zo stellig zijn omdat de mensen die de feiten kenden, dood zijn en de zaak niet kunnen verraden.

Waag ik het dan om de eerste de beste snotneus die een recensie schrijft in een modern tijdschrift, te vergelijken met deze grote geleerden, die hun hele leven hebben gewijd aan de nauwkeurige bestudering van het N.T.?

Als de één er altijd naast zit, volgt daar dan uit dat de ander er niet méér van terechtbrengt?

Er zijn twee antwoorden op deze vraag. Ten eerste, al respecteer ik de geleerdheid van de Bijbelcritici, ik ben er nog niet van overtuigd dat hun oordeel evenveel respect verdient. Maar ten tweede, ga eens na met welke enorme voorsprong de recensenten beginnen. Zij reconstrueren de geschiedenis van een boek, geschreven door iemand met dezelfde moedertaal als zij; een tijdgenoot, opgeleid en opgevoed op dezelfde manier als zij, levend in hetzelfde geestelijke klimaat. Alles is in hun voordeel. De superioriteit die u de Bijbelcritici wilt toeschrijven zal bijna bovenmenselijk moeten zijn, willen ze daarmee het feit compenseren dat ze overal geconfronteerd worden met de gewoonten, taal, eigenschappen van ras en klasse, een godsdienstige achtergrond, literaire gewoonten en fundamentele vooronderstellingen die geen modern mens, hoe geleerd ook, zo intiem kan leren kennen als de recensent de mijne kent. En vergeet niet dat om dezelfde reden nooit bewezen kan worden, dat de Bijbelcritici er met hun reconstructies naast zitten. Marcus is dood. Wanneer ze Petrus ontmoeten, zullen er urgentere zaken te bespreken zijn.

Het beeld dat ik geschetst heb van de reacties van een leek - en ik denk dat de mijne niet zeldzaam zijn - zou niet compleet zijn zonder dat ik iets zeg over de hoop die hij stiekem koestert en de naïeve gedachten waarmee hij zichzelf soms opmontert.

U moet onder ogen zien, dat hij niet verwacht, dat de huidige theologische school eeuwigdurend is. Hij denkt - misschien is de wens de vader van de gedachte - dat de hele zaak wel eens over zou kunnen waaien. Op andere studieterrains heb ik geleerd hoe voorbijgaand de 'stellige resultaten van de moderne wetenschap' kunnen zijn, hoe snel wetenschap ophoudt modern te zijn. De overmoedige behandeling die het N.T. ten deel valt wordt op profane geschriften niet meer toegepast. Vroeger waren er Engelse letterkundigen, die bereid waren om het toneelstuk 'Henry VI' in stukken te snijden en over een half dozijn auteurs te verdelen. Dat doen we nu niet meer. Toen ik een jongen was, werd je uitgelachen als je veronderstelde dat Homerus echt bestaan had: de Ontbinders leken voor altijd gewonnen te hebben. Maar het ziet ernaar uit dat Homerus terug komt kruipen. We mogen zelfs, zonder ons te generen, geloven in een historische Arthur. Overal, behalve in de theologie, is er een sterke groei geweest van twijfel aan de twijfel. We kunnen niet nalaten te mompelen: 'Vele woorden die allang in onbruik geraakt zijn, zullen herleven' (Horatius, vert.).

Evenmin kan een man van mijn leeftijd vergeten, hoe plotseling en totaal de Idealistische Filosofie van zijn jeugd ten val kwam. En het interessante is dat ik, toen ik onder die dynastie leefde, verschillende moeilijkheden en tegenwerpingen had, die ik nooit heb durven uiten. Ze waren zo voor de hand liggend, dat ik zeker wist dat het misverstanden moesten zijn: de grote mannen konden nooit zulke elementaire vergissingen gemaakt hebben als mijn tegenwerpingen suggereerden. Maar de kritieken die uiteindelijk zegevierden, waren voor een gedeelte dezelfde als die van mij, hoewel ze ongetwijfeld beter geformuleerd werden dan ik had kunnen doen. Als hier vanavond iemand aanwezig is die dezelfde schuchtere en aarzelende twijfels heeft over de grote Bijbelcritici, hoeft hij er misschien niet zeker van te zijn dat het alleen zijn stomiteit is. Zijn ideeën zouden een toekomst kunnen hebben, waarvan hij nauwelijks droomt.

U moet de zaak echter niet te zwart zien. We zijn geen fundamentalisten. We zijn van mening dat het ene element in dit soort theologie sterker is dan het andere. Hoe meer het zich houdt bij pure tekstkritiek van de ouderwetse soort, hoe meer we geneigd zijn erin te geloven. En natuurlijk zijn we het ermee eens, dat passages, die bijna woordelijk gelijk zijn, niet onafhankelijk kunnen zijn. Pas als we afglijden naar reconstructies van subtieler en ambitieuzer aard, wankelt ons geloof in de methode; en ons christelijk geloof wordt op evenredige wijze versterkt. De stelling van de soort die onze sterkste argwaan opwekt, is de stelling dat iets in een evangelie niet historisch kan zijn omdat er een theologie of een leer aangaande de kerk naar voren komt die veel te veel ontwikkeld is voor zo'n vroege datum. Want dat impliceert dat we weten: in de eerste plaats dat er sprake was van enige ontwikkeling op dit gebied en in de tweede plaats hoe snel die ontwikkeling ging. Het impliceert zelfs een buitengewone homogene en continue ontwikkeling: er wordt impliciet ontkent dat iemand in sterke mate op iemand anders vooruitgelopen zou kunnen zijn. Dat betekent dat we over een aantal mensen dat allang dood is - want de eerste christenen waren tenslotte mensen - dingen moeten weten waarvan ik geloof dat weinigen van ons ze nauwkeurig hadden kunnen schatten als we temidden van hen hadden geleefd; de heen- en weer-gaande beweging van gesprekken, prediking en individuele godsdienstige ervaring. Ik zou niet met een dergelijk zelfvertrouwen durven spreken over de kring waarin ik zelf voornamelijk verkeer heb. Ik zou zelfs de geschiedenis van mijn eigen denken niet met zoveel zekerheid kunnen beschrijven als deze mensen de geschiedenis beschrijven van het denken van de vroege kerk. Stel je voor dat een toekomstig geleerde wist dat ik het christelijk geloof de rug toekeerde toen ik een tiener was en dat ik ook als tiener een atheïstische privé-leraar had... Zou hij niet concluderen dat mijn afvaligheid aan mijn privé-leraar toegeschreven moest worden? En vervolgens, elk verhaal dat mij afschilderde als atheïst voordat ik die leraar

had, verwerpen als „teruggeprojecteerd”? Toch zou hij ernaast zitten. Het spijt me dat ik opnieuw autobiografisch ben geworden. Maar het lijkt me voor iedereen een nuttige oefening om erover na te denken hoe uiterst onwaarschijnlijk zijn eigen leven naar geschiedkundige maatstaven zou zijn.

Dat stimuleert een gepast agnosticisme.

Want agnosticisme is in zekere zin wat ik predik. Ik ben er niet op uit het sceptische element in de geest te verminderen. Ik wil alleen suggereren dat u het niet alleen voor het nieuwe testament behoeft te reserveren. Probeer eens iets anders te betwijfelen.

Dat zijn de reacties van een blatende leek op de moderne theologie. Het is goed dat u ze hoort. U zult ze misschien niet veel vaker horen. Uw gemeenteleden zullen niet vaak geheel openhartig met u spreken. Eéns probeerde de leek te verbergen dat hij zoveel minder geloofde dan de dominee; nu neigt hij ertoe te verbergen dat hij zoveel meer gelooft. Het is genant om als apostel gezonden te worden onder de geestelijkheid van je eigen kerk; hoewel ik het akelige gevoel heb dat de toekomstige geschiedenis van de Engelse Kerk, als dergelijke missionaire arbeid niet snel wordt aangepakt, waarschijnlijk niet lang zal zijn.

ingezonden

De mondige gemeente

„Het is blijkbaar vaak moeilijk elkaar recht te beoordelen”, verzucht ds. G. Janssen.

Hij heeft gelijk. Al moet ik zeggen, dat hijzelf serieus, eerlijk, ook vriendelijk en met geduld daarbij te werk gaat.

„Hij wil”, zegt hij, „gelovig theologisch bezig zijn met de Heilige Schrift” en meent van dááruit te kunnen en te moeten spreken. Wel acht hij het denkbaar dat „de theologie een zelfstandig bestaan gaat leiden naast de Heilige Schrift”. Toch vraagt hij zich af, wat ik toch wel kan bedoelen met „theologisch begrippenmateriaal”. Hij meent dat ik spoken zie.

Welnu. Ter vergelijking denk ik even aan een schoolleider, die in de vakantie de lesroosters voor de komende cursus samenstelt. Op een groot prikbord worden alle gegevens aangebracht; voor alle denkbare gevallen wordt een uitweg gezocht en gevonden: hij moet de toekomst vast in handen hebben. Ideaal! En mocht er toch iets onverwachts gebeuren, hij houdt de leiding!

Een soortgelijke werkwijze wordt er toegepast voor het leven en de toekomst der gemeente van Christus. Op het grote publiciteitsbord van de kerkelijke organen wordt een schat van Schriftgegevens, uitspraken van kerkvaders, belijdenisgeschriften en kerkenrechtelijke accoorden „samengelezen” en ten toon gesteld, en aan de gemeenten voorgehouden als haar heil.

Dan gaat de afbeelding suggestief werken. Zij appelleert immers op onze voorkeur voor wat wij kunnen zien (vgl 1 Sam. 8). Men gaat zich inleven in deze voorstellingswereld

week in, week uit, haar tot model verheffen en invoeren in de kerkelijke praktijk. Geleidelijk aan gaat men in alle oprechtheid menen dat in deze blauwdruk het echte leven der gemeente gegeven is, dat de gemeente er zo uit móet zien „naar de Schiff”. Ongemerkt glijdt men over, ván het vertrouwen op Christus náár het geloof in het model. Als zou er voor de gemeente van Christus een alternatief mogelijk zijn.

Dát is het nu, waarvoor ds. Janssen beducht was: hier gaat de theologische voorstellingswereld een zelfstandig bestaan leiden naast de Heilige Schrift. Beeldendienst. Men gaat het model aanvaarden en opleggen als wet.

Dan vallen er slachtoffers. Gevonnist overeenkomstig die wet. Profeten soms. Soms hele gemeenten. Dan beven de grondslagen der aarde. Verstrooiing en verwoesting tot in de wijde omtrek.

Beseft men wat het betekent voor het leven en de cultuur als de gemeente van Christus faalt in het onderscheiden van goed en kwaad? Even heerst er stilte bij de overgeblevenen. Totdat schrandere koppen zich gaan bezinnen op de situatie: „Gemeenten kunnen toch niet zonder ordening en leiding? Dan verdwijnen ze toch uit de geschiedenis? En de schuld lag toch niet bij het kerkenrecht? Welnee, die lag bij de rechters. Die waren niet soepel genoeg”. „Als wij in hun plaats gestaan hadden, hadden we niet meegedaan aan de moord op de profeten!” (cf Mat. 23 : 30). Vol zelfvertrouwen keert men terug naar de oude paden en de oude voorstellingswereld.

En dan gaat de valbijl opnieuw functioneren. De zuurdesem der Farizeeën werkt wel door. Maar onze Heiland wierp hun voor de voeten: „Gij hebt het zwaarste van de Wet van u af laten glijden: de eerlijke beoordeling, het zich inleven in de naaste en de goede trouw (Mt. 23 : 23).

Als de mondige gemeente haar huissleutel afgeeft aan een alternatieve instantie is dat haar ondergang.

D. J. Buwalda, Bilthoven

Antwoord van ds. Janssen

Nu dan toch echt voor de laatste keer!

Zoals onze lezers weten, wilde ik de discussie met br. Buwalda stoppen omdat je een discussie in een blad als het onze nu eenmaal niet eindeloos moet voortzetten. In een persoonlijke brief laat hij me echter weten daar toch bezwaar tegen te hebben, want het gaat niet enkel meer, zo schrijft hij me, over mijn artikelen, maar over de diepgang van het Woord van God. Nu, voor dit argument wil ik zwichten, maar ik zeg er bij: dit wordt voor mij nu toch wel de laatste etappe op onze discussieweg.

Br. Buwalda maakt in een beeld duidelijk wat hem beweegt in onze discussie en omschrijft dit ook nader op een heldere wijze. En vat aldus samen: hier gaat de theologische voorstellingswereld een zelfstandig bestaan leiden naast de Heilige Schrift. Beeldendienst: Hij voegt er aan toe dat het dat nu is, waarvoor ik beducht was. Ja zeker en dat ben ik nog! Daarom schreef ik m'n artikelen over de mondige gemeente. Want ik ben van mening dat daarmee vaak als met een theologische stelling wordt gewerkt, terwijl dan het concrete en indringend spreken van de Heilige Schrift zelf die mondigheid niet meer wordt gehoord. Daarom trachtte ik de Schrift zelf aan het woord te laten komen en van daaruit iets over de aard van die mondigheid, over de omvang ervan en de soms totale afwezigheid ervan, ook bij de Nieuw Testamentische gemeente, te laten zien. Want de gemeente kan zo vleselijk zijn en wereldsgezind en in partijenschappen gespleten, dat het spreken over haar mondigheid gewoon een lachertje wordt. Zo concreet spreekt de Schrift over de mondigheid van de gemeente. Of zich dergelijke gevallen op het moment ergens voordoen, stond niet aan mij te beoordelen en viel buiten het kader van mijn artikelen, die slechts behulpzaam wilden zijn bij het lezen van de Schrift, vanwaaruit dan weer ieder in concrete gevallen zelf moet oordelen, eventueel tot zijn bekeering!

En wat krijg ik nu van mijn opponent te horen?

Dat ik theologie en theologisch begrippenmateriaal voor de Schrift schuif: Beeldendienst! Dit overigens in alle vriendelijkheid en hartelijkheid, die ik wel waardeer! Maar ik ben bang dat men met de ongenueanceerde, tot algemene geldigheid verheven *theologische* stelling van de mondigheid van de gemeente zichzelf de weg afsnijdt om werkelijk tot de Schrift te komen. Hier ligt een tragiek.

Vanuit beduchtheid voor alle theologisch bedrijf, dat een zelfstandig bestaan naast de Schrift gaat leiden, loopt men gevaar alle Schrift-onderworpen theologisch bezig zijn zo argwanend te bekijken dat men zich van tevoren afsluit voor alles

wat daarin te berde wordt gebracht om zich slechts zogenaamd bezig te houden met het concrete spreken van de Schrift dat dan gemakkelijk een dekmantel worden kan voor een strikt persoonlijke theologie! Ik ben bang dat br. Buwalda aan dit gevaar niet ontkomt. En dat hij trouwens in dit opzicht niet de enige is en zal blijven!

Vanzelfsprekend hebben de vragen, die ons bezig hielden, ook een wijsgerige achtergrond, ik ben me daarvan wel bewust. Maar daarop in te gaan kan zeker op deze plaats niet en dat zou dan ook meer thetisch moeten gebeuren en niet in een discussie als br. Buwalda en ik gevoerd hebben.

Tenslotte: ons past allen bescheidenheid, wanneer het gaat over de Schrift en wanneer wij daaruit willen spreken. Van een van de grootste en beminlijkste theologen uit de toch wel harde 16e eeuwse Reformatie in de Nederlanden is het bekende woord: de deo etiam verum dicere est periculosum. Zelfs het de waarheid over God spreken is gevaarlijk. Voorzichtigheid past ons allen wanneer we Gods Woord willen laten spreken.

Nijverdal

G. Janssen

(Diskussie gesloten - redactie)

kerknieuws

Enschede-Noord — Het scribaat van de Ned. Geref. kerk te Enschede-Noord berust thans bij: J. Been, Anemoonstraat 1, 7531 DA Enschede, telefoon 053 - 35 36 84.

Alle stukken voor de kerkeraad bestemd dienen dus voortaan aan zijn adres te worden gezonden.

Enschede-Zuid — Scribaat: L. Schreuder, Molukkenstr. 21, 7512 XM Enschede, telefoon 053 - 30 61 87.

Emeritaatsvoorziening — Stichting Emeritaatsvoorziening „S.E.V.“. De najaarsvergadering met de aangesloten kerken zal dit jaar worden gehouden op zaterdagmorgen 21 nov., in de Jeruzalemkerk, Troosterlaan 65 te Utrecht, aanvang 10.30 uur.

Preekconsent — De regio Schiedam van de Ned. Geref. kerken besloot op 8 oktober 1981 het preekconsent van de heer P. J. H. Krol, 's-Gravenweg 310, 2911 BK Nieuwerkerk a/d IJssel, voor de duur van 2 jaar te verlengen.

Apeldoorn — Met ingang van 1 nov. 1981 vergadert de Ned. Geref. Kerk van Apeldoorn in de Julianakerk, Deventerstraat 91.

DS J. J. VERLEUR — In het nummer van volgende week hopen we een „In Memoriam” op te nemen. (Red.)

Kort verslag van de vergadering van afgevaardigden van kerken uit de regio Kampen d.d. 1 oktober 1981 — De vergadering wordt geopend door ds. P. Veldhuizen namens de roepende kerk van Urk. Hij laat zingen Psalm 84, 3.4 (waarna hij deze psalm in zijn geheel leest en voorgaat in gebed).

Wegens afwezigheid van ds. v. d. Kwast, die praeses zou zijn, heeft ds. Veldhuizen ook verder de leiding van de vergadering. Br. J. de Boer uit Lelystad is aangewezen als scriba en ds. J. C. Schaeffer van Emmeloord als assessor.

De notulen van de voorjaarsvergadering worden ongewijzigd vastgesteld. Van de kerk van Lelystad is een brief binnengekomen. Hierin wordt aan de regionale vergadering gevraagd het kerkewerk in de IJsselmeerpolders, met name te Almere, financieel te steunen en daarbij te streven naar een bijdrage van f 1,— per lid/dooplid, op te brengen door alle gemeenten uit ons kerkverband. De kerk van Lelystad wil niet langer op eigen gezag in het land om financiële steun vragen, maar gesteund door de regionale vergadering. De reden voor dit verzoek is vooral dat Almere als nog kleine kerk nú een beslissing moet nemen om al of niet een kerk te bouwen. Daarvoor wil men zich een goed fundament verschaffen.

De regionale vergadering zegt deze steun toe. Na kennis genomen te hebben van de cijfers, die de kerk van Lelystad ter tafel brengt, acht de vergadering het verantwoord om van de kerken in de komende jaren een bedrag van f 1,— per lid te vragen. Ds. de Jonge van Almere-Lelystad bedankt de vergadering voor de brede aandacht die het voorstel van Lelystad van de vergadering heeft ontvangen. Hij onderstreept nog eens het belang van het kerkewerk in Almere door te wijzen op onthutsende cijfers betreffende de onkerkelijkheid ter plaatse.

De kerk van Steenwijk vraagt aandacht voor de steunaanvraag van de kerk van Maastricht. Deze aanvraag, die aan alle kerken afzonderlijk is toegezonden, legt ze in het midden van de vergadering met het verzoek hierover gemeenschappelijk een standpunt te bepalen. Algemeen is men van gevoelen, dat de kerken hiervoor hun verantwoordelijkheid goed dienen te beseffen.

Ds. Stuij van Kampen leest een kort verslag voor van de vergadering van de Chr. Geref. classis Zwolle d.d. 25 maart 1981, gemaakt door br. Ferweda uit Kampen, die als waarnemer deze vergadering bijwoonde. Het gaat om een algemene indruk die zonder meer goed te noemen was. Vooral daar geconstateerd mocht worden dat de samenwerking tussen gemeenten van beide kerkverbanden in verschillende plaatsen goed te noemen is.

Br. Roos uit Zwartsluis doet verslag van de laatste vier zittingen van de Landelijke Vergadering te Breukelen die hij als afgevaardigde namens de regio Kampen bijwoonde.

Br. Nentjes van Emmeloord licht de vergadering in over de stand van zaken met betrekking tot br. Kloosterman die op de vorige najaarsvergadering preekconsent ontving van de regio om hem in de gelegenheid te stellen in contact te komen met een kerk, die hem eventueel zou willen aantrekken als pastoraal werker. De regionale vergadering besluit hem

nog eens een jaar verlenging van zijn preekconsent te geven, mits de doelstelling niet uit het oog verloren wordt.

Ds. Schaeffer doet namens de kerk van Emmeloord mededeling van vorderingen op het gebied van de samenwerking met de Chr. Geref. Kerk in de N.O.P. Zo is er in het afgelopen jaar in de beide Ned. Geref. Kerken (Emmeloord en Marknesse) en in de Chr. Geref. Kerk tijdens de huisbezoeken gepolst, hoe men het zou waarderen huisbezoek te ontvangen van een Chr. Geref. en een Ned. Geref. ouderling samen. Het onderzoek was dermate bevredigend, dat daarmee dit seizoen een bescheiden begin zal worden gemaakt.

In juni 1980 zijn ambtsdragers van de Chr. Geref. Kerk en van de Ned. Geref. Kerk van Emmeloord in een gezamenlijke dienst in hun ambt bevestigd. Onlangs is op een gecombineerde kerkeraadsvergadering besloten de verkiezing van ambtsdragers in alle drie gemeenten zo op elkaar af te stemmen, dat dit voortaan altijd zo zal gebeuren.

In juni 1981 heeft een groep jongens en meisjes uit beide kerken eveneens in een gezamenlijke dienst belijdenis van geloof afgelegd. Ook dit zal in de toekomst vaker gebeuren. In verband met de vakature in de Chr. Geref. Kerk van Emmeloord geeft ds. Schaeffer dit seizoen catechisatie aan belijdniscatechisanten van beide gemeenten.

Tenslotte deelt ds. Schaeffer mee, dat er pogingen in het werk worden gesteld om gemeentelieden, die gaan wonen in een nieuwe wijk in aanbouw, ook vanaf het begin in één kerkelijke wijk te laten functioneren. De kerk van Urk attendeert op een besluit dat een vorige regionale vergadering heeft genomen om middels een commissie met een afvaardiging van de Chr. Geref. classis Zwolle samen te spreken over een aantal zaken. Deze commissies zijn in anderhalf jaar nog niet bij elkaar geweest. Br. Baay van Lelystad zal in overleg met ds. Broersma, samenroeper van de Chr. Geref. commissie, proberen het contact tot stand te brengen.

De kerk van IJsselmuiden wordt aangewezen als roepende kerk voor de volgende vergadering d.d. 18 maart 1982. De kerk van Dronten zal dan de praeses leveren. De scriba wordt verwacht uit Marknesse en de assessor uit Steenwijk.

Door de kerken van Marknesse en Steenwijk zullen waarnemers van de Chr. Geref. classis Zwolle worden uitgenodigd. Op deze vergadering waren waarnemers uit Kampen en Lelystad aanwezig.

Namens de
regionale vergadering,
J. C. Schaeffer

Het streven naar eenheid met de Christ. Geref. Kerken — De Generale Synode van de Chr. Geref. Kerken, gehouden te Amersfoort in 1980, besloot met betrekking tot het streven naar eenheid met onze kerken het volgende:

A. uit te spreken dat de kerken in gebed, prediking, ambtelijke arbeid en publikaties, gelovend in de kracht van Christus' gebed om eenheid, aandacht dienen te besteden aan Christus' gebod om eenheid opdat het besef van en het verlangen naar deze eenheid verlevendigd wordt;

B. deputaten op te dragen:

1. zich nader te bezinnen op de oorzaken waarom op vele plaatsen geen contacten zijn of waarom zij soms verbroken werden;

2. in eventueel overleg met de commissie van de Ned. Geref. Kerken alles te doen wat mogelijk is om de sub 1 genoemde oorzaken weg te nemen, opdat de contacten zullen worden gelegd of hersteld;

3. met de commissie van de Ned. Geref. Kerken door te blijven spreken over de zaken die het gestalte geven aan eenheid bevorderen c.q. in de weg staan.

Deze besluiten werden door de genoemde Generale Synode nog nader toegelicht in een brief (d.d. 10 jan. 1981), gericht aan onze Landelijke Vergadering 1981. In deze brief valt o.a. te lezen:

„... De verhouding tussen uw en onze kerken is de laatste jaren een voortdurend onderwerp van gesprek zowel op onze synoden alsook op andere kerkelijke vergaderingen. Voor sommigen onder ons is die verhouding een reden tot blijdschap en dankbaarheid... voor anderen is zij een bron van zorg; voor heel ons kerkelijk leven een reden tot bezinning... die wordt bepaald door twee factoren. Allereerst door het klemmende gebod tot eenheid dat de Koning der kerk zonder onderbreking laat horen - een gebod, dat ons wil opschrikken uit onze kerkelijke rust en ons dringt de ander te zoeken, waar dit maar kan... Vervolgens is er echter ook de werkelijkheid van het kerkelijk leven in plaatselijke verhoudingen en vragen die gesteld worden; de zorg om de eenheid binnen ons kerkverband en de constatering van weinig toenadering op vele plaatsen. Het feit dat er tussen diverse gemeenten geen contacten zijn en op andere plaatsen contacten verbroken waren, dringt tot nadere bezinning op de oorzaken van deze situatie. Het kan de bedoeling niet zijn dat bij eenwording van kerken een groot gedeelte van de kerken niet meegaat en zich tegen eenwording verzet. Vermoedelijk zullen er ook bij u plaatselijke kerken zijn die in dezen met zorg bepaalde ontwikkelingen constateren.

Het komt onze synode als zeer belangrijk voor dat wederzijds aan de oorzaken van dit ontbreken of verbreken van contacten nadere aandacht wordt geschonken. Daarmee wordt de zaak van de eenheid meer gediend dan met het toedekken van plaatselijke geschillen, die op een gegeven ogenblik toch openbaar zullen komen. Tegen deze achtergrond moet u de eerste opdracht zien die onze synode aan haar deputaten gaf.

Uiteraard is het belangrijk dat deze opdracht uitgevoerd wordt in nauw overleg met de commissie van de Ned. Geref. Kerken opdat plaatselijke contacten zullen worden gelegd of hersteld en in ieder geval duidelijk wordt hoe de verhoudingen precies liggen. Deputaten en commissie zouden gezamenlijk kunnen taxeren of deze oorzaken juist zijn of dat zij niet zijn te handhaven. Een blijvend gesprek over de zaken die het gestalte geven aan eenheid bevorderen of in de weg staan, blijft immers nodig...” Daar ook de Landelijke Vergadering te Breukelen zich dit voorjaar in deze zin uitsprak en de Commissie voor „Kontakt en Samenspreking met andere Kerken” opdracht gaf de

samensprekingen met de Chr. Geref. Deputaten voort te zetten „opdat datgene wat de eenheid tussen de beide kerken nog in de weg staat wordt weggenomen”, besloten deze Commissie en de Chr. Geref. Deputaten het onderzoek en de bezinning gezamenlijk uit te voeren. Allereerst zal daarom contact gezocht worden met de kerkeraden van die gemeenten (zowel van de Chr. Geref. Kerken als van de Ned. Geref. Kerken) die in dezelfde burgerlijke gemeenten zijn gevestigd en (nog) niet tot kanselruil konden komen; gevraagd zal worden naar de oorzaken etc.

Bedoelde kerkeraden worden in de maand oktober aangeschreven met het verzoek de antwoorden op de gestelde vragen uiterlijk 15 december a.s. in te zenden.

Tevens spraken de Deputaten en de Commissie af voortaan periodiek in de kerkelijke pers artikelen te publiceren over zaken en ontwikkelingen die het streven naar de kerkelijke eenheid betreffen.

Kommissie voor Kontakt
en Samenwerking
met andere Kerken

Correctie. Er is een lelijke drukfout in het artikel over de Bijbelschool ingesloten. Er staat in dat artikel dat het gironummer 309110, dat moet zijn 3091180.

nieuws uit breder kring

STRAKS STUDEREN? — Ga naar de Evangelische Hogeschool — In de komende maanden moeten eind-examenkandidaten gaan beslissen wat ze het volgende jaar zullen gaan doen. Wij hopen dat zij en hun ouders daarbij ook de Evangelische Hogeschool te Amersfoort in hun overwegingen zullen betrekken. Daarvoor is het nodig dat ze op de hoogte zijn van het bestaan, de doelstelling en de mogelijkheden van de Evangelische Hogeschool.

De Evangelische Hogeschool is gesticht vanwege de toenemende wereldwijde van de wetenschap. Misschien kunt u ze in uw familie- of kennissenkring: jongelui die tijdens hun studie aan universiteiten, hogescholen en instellingen voor hoger onderwijs vervreemd zijn van God.

De Evangelische Hogeschool tracht al degenen die zich bij hun verdere studie of arbeid willen buigen onder het gezag van Gods Woord, de helpende hand te bieden en toe te rusten voordat ze met de moderne denkwereld worden geconfronteerd.

De Evangelische Hogeschool is een instelling, die aanstaande studenten wil wapenen met bijbelse uitgangspunten tegen wat soms half-christelijke, soms heidense zijde in het onderwijs wordt binnengedragen. Tevens worden de consequenties van het bijbelse getuigenis voor de verschillende vakgebieden overwogen en onderzocht. Gedurende het algemene eerste jaar worden een aantal verplichte vakken gedoceerd (bijbelkennis en ethiek, wetenschapstheorie en

wijsbegeerte) en verder zijn verplicht het vak communicatie en de praktika (lezen, schrijven, studeren, spreken, luisteren, vergaderen; Engels; typen; sport).

Tenslotte kiest de student drie van de achttien keuzevakken b.v. bijbelwetenschap, economie, esthetica, geneeskunde, journalistiek, geschiedenis, psychologie, sociologie, rechtswetenschap enz.

In september 1979 is een begin gemaakt met een driejarige opleiding journalistiek, die het eerste jaar voor een groot deel parallel loopt met het algemeen jaar. In het tweede en derde jaar wordt grote nadruk gelegd op praktische en theoretische kennis op het gebied van de massacommunicatie. We denken bij journalistiek niet alleen aan een krant, een dagblad, radio en televisie, maar ook aan tijdschriften en uitgeverijen, evenals aan de voorlichting bij gemeenten en bedrijven.

Ook hoopt de Evangelische Hogeschool, zo de Here wil, per 1 januari 1982 een lerarenopleiding te starten. In samenwerking met het L.O.I. wordt met inbegrip van het eerste algemene jaar van de Evangelische Hogeschool een vierjarige M.O.-opleiding economie of geschiedenis gegeven, gecombineerd met een voorbereiding voor het geven van maatschappijleer in het middelbaar onderwijs.

Jongelui en hun ouders, die erover

denken om gebruik te maken van de mogelijkheden aan de Evangelische Hogeschool, worden uitgenodigd zich in verbinding te stellen met het secretariaat van de Evangelische Hogeschool, Postbus 957, 3800 AZ Amersfoort, tel. 033 - 62 17 31 / 62 17 32. Wie zich eens ter plaatse op de hoogte wil stellen, is van harte welkom: Grote Haag 23 te Amersfoort. Tenslotte willen wij van de gelegenheid gebruik maken bij ieder die dit leest de Evangelische Hogeschool in de belangstelling en vooral ook in het gebied aan te bevelen.

Namens de
Evangelische Hogeschool,
H. Kamsteeg

Introductie Theologische Hogeschool te Apeldoorn — Op vrijdagmiddag 29 januari a.s. zal er D.V. een introductiemiddag worden gehouden in het gebouw van de Theologische Hogeschool, Wilhelminapark 4 te Apeldoorn. Informatie zal worden gegeven over de theologische studie en de vooropleiding. Naast het college van hoogleraren zullen studieraad en studiecursus vertegenwoordigd zijn. De middag begint om 3.30 uur. Wie belangstelling heeft, kan zich opgeven aan bovenstaand adres of telefonisch: 055 - 21 31 56.

Namens het college van
hoogleraren,
prof. dr. B. J. Oosterhoff, secr.

De Gereformeerde Sociale Akademie "de Vijverberg" te Ede

hogere beroepsopleiding met studierichtingen maatschappelijk werk, cultureel werk en inrichtingswerk

geeft informatie over de cursus '82-'83

in ROTTERDAM op 29 oktober 1981,
om 14.00 uur, in restaurant "Engels",
Stationsplein 45;

in EDE op 10 november 1981, om
14.00 uur, in de aula van
de pedagogische akademie "Felua",
Prins Bernhardlaan

(er zal dan ook informatie worden gegeven over de P.A. "Felua").

Inlichtingen verkrijgbaar bij de akademie,
Padberglaan 1, 6711 PD Ede, telefoon
(08380) 1.91.68.

**gereformeerde sociale akademie
de vijverberg te ede**

Na een leven, waarin hij bijna vijftig jaar dienaar mocht zijn van het Goddelijk Woord, nam de Heer na een korte, ernstige ziekte van ons weg, mijn lieve man, onze zorgzame vader en grootvader,

JAN JACOB VERLEUR

Hij was ruim 75 jaar oud.

1 Thess. 4:13 en 14

Amersfoort: M. M. VERLEUR-MAYS
Heerenveen: ANS en GERARD
Middelburg: JOKE en AB
Kampen: INA en BEN
Kampen: JEANNET
Espel: DANA en EALZE
Hohenbrunn (B.R.D.): HAN en ELKE en kleinkinderen

Amersfoort, 15 oktober 1981

De begrafenis heeft plaats gehad op 19 oktober j.l. in Amersfoort.

„Zalig zijn de doden, die in den Here sterven, van nu aan. Ja, zegt de Geest, dat zij rusten van hun moeiten, want hun werken volgen hen na.”

Openb. 14:13

Met droefheid, maar ook met grote dankbaarheid voor zijn jarenlange arbeid onder ons, geven wij kennis van het overlijden van onze gewaardeerde emeritus predikant

DS. J. J. VERLEUR

De kerkeraad en de gemeente van de Ned. Geref. Kerk te Lisse

Lisse, 15 oktober 1981

Is er ergens in Nederland een jonge man (wednr), pos. chr., tot plm. 50 jr., die langs deze mij onsympathieke weg wil

KENNISMAKEN MET JONGE VROUW

36 jr., g.g., 1.62 m., slank, goede baan, diverse hobby's.
Alle serieuze brieven met foto (o.e.r.) worden beantwoord.

Brieven onder nr. 23-10 bureau Opbouw, Nootgedacht 3, 3701 AL Zeist.

Rectificatie — In het nummer van vorige week is in de „geboorte-advertentie” van de fam. Compagnie een fout geslopen in het adres. Er stond Bovennieuwstraat 11-1, dit moet zijn: 111-1.

Redactieleden:

Ir. A. W. Biersteker;
Ds. H. de Jong;
H. Langerak;
Mr. dr. J. Meulink;
D. W. L. Milo;
Ds. E. R. Postma;
Drs. W. G. Rietkerk

Adres van de Redactie:

Ds. K. Muller,
Riouwstraat 59,
1521 SC Wormerveer
Tel. 075-282589

Kerknieuws en berichten over kerkelijke/christelijke activiteiten te zenden naar:

„Kerknieuws Opbouw”,
Brugakker 36 22,
3704 LP Zeist
Tel. 03404-50278

Advertenties en druk:

Drukkerij „Steenbergen”,
Nootgedacht 3,
3701 AL Zeist
Tel. 03404-22452

Advertentieprijs:

40 ct per mm.
familieberichten
35 ct per mm.
Advertenties inzenden tot
dinsdagmorgen 10.00 uur.

Administratie-adres:

Kon. Wilhelminalaan 38,
3956 TD Leersum
Tel. 03434-4288

Abonnementen:

Het aanvragen of opzeggen van abonnementen: uitsluitend bij de administratie. Abonnementen kunnen ieder moment ingaan, doch slechts per 31 december eindigen. Opzeggen uiterlijk tot 15 november.

Abonnementsprijs:

f 40,— per jaar of f 21,— per halfjaar.
Buitenland f 45,— p. jaar of f 60,— per luchtpost.
Gironr. 404945 t.n.v.
Geref. Persver. Opbouw,
Dr. Schaapmanlaan 71,
2104 VC Heemstede.
Tel. 023-285825.

De kerkeraad van de Nederlands Gereformeerde Kerk te Amersfoort geeft met droefheid kennis van het overlijden van

DS. J. J. VERLEUR

die, na zijn emeritaat in Lisse, de gemeente pastoraal heeft mogen dienen van 1973 tot 1979, en tot voor enkele weken nog elke zondag het Woord Gods heeft verkondigd.
Zijn trouwe arbeid onder ons blijve naar Hebr. 13:7 in dankbare gedachtenis.

„Geplant in het huis des HEEREN, groeien zij in de voorhoven van onze God; zij zullen in de ouderdom nog vruchten dragen; fris en groen zullen zij zijn; om te verkondigen dat de HEERE waarachtig is, mijn rots, in Wie geen onrecht is.”

(Psalm 92:14-16)

Amersfoort, 15 oktober 1981

B. Baron, praeses
A. Sneep, scriba

Op 15 oktober 1981 nam de Here tot Zich onze collega

DS. J. J. VERLEUR

De laatste 6 jaar nam hij regelmatig deel aan de bijeenkomsten van predikanten in de regio Utrecht. Wij hebben veel genoten van zijn vriendschap en zijn gelovige inbreng van onze gesprekken. In hem hebben wij ondervonden dat gerijpte levenswijsheid samen kan gaan met een jeugdige benadering van hedendaagse vragen.

Wij, maar vooral zijn vrouw, zullen hem missen.

Zijn vrienden en collega's
in de regio Utrecht

Vriendelijk verzoek om uw ADVERTENTIES SCHRIFTELIJK OP TE GEVEN!!!

Uiterlijk dinsdagmorgen, 10 uur, dient de tekst in ons bezit te zijn. Foto's en tekenwerk voor het maken van cliché's dienen 1 week voor de plaatsingsdatum ter drukkerij te zijn.

IN DIT BLAD! UW FAMILIEBERICHTEN PLAATS

Straks studeren?

De Evangelische Hogeschool biedt:

- een éénjarige opleiding om a.s. studenten geestelijk toe te rusten, zowel praktisch als theoretisch, voor verdere studie in het hoger onderwijs
- een driejarige opleiding journalistiek met als doel de studenten voor te bereiden op de uitoefening van een beroep op het brede terrein van de massacommunicatie
- een vierjarige lerarenopleiding in M.O.-economie en in geschiedenis, gecombineerd met maatschappijleer (per 1-8-1982)

De grondslag van de EH is de Bijbel, het onfeilbare en geïnspireerde Woord van God.

Vraag vrijblijvend een studiegids aan!

Evangelische Hogeschool

Postbus 957, 3800 AZ Amersfoort
Telefoon 033-621731

De EH is niet gesubsidiëerd en dus afhankelijk van giften.

Helpt u ons?

Postgiro 37 18 658

BON

Stuur mij informatie over de EH.

Naam

Adres

Postcode/plaats

(Zenden aan EH, Antwoordnr. 151, 3800 WB Amersfoort; een postzegel is niet nodig)

★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★

Voor al uw

handels- en familiedrukwerk - boeken en folders

is uw adres

DRUKKERIJ „STEENBERGEN”

Nootgedacht 3 — 3701 AL Zeist